

להזכירו אלא אומר רב להושיע מכלכל חיים וכו'. ובב"ח שם כתב, ונוהגים בספרד להזכיר אף בימות החמה, פי' דאף בימות החמה מזכירין הרוח שאומר "משיב הרוח ומוריד הטל". וכ"ה במג"א שם סק"ג, מנהג ספרד לומר "משיב הרוח ומוריד הטל" בימות החמה. וכן בבאר היטב שם ס"ק ג' וס"ק ז'.

וכ"ה לשונו של רבה"ק מוהרצ"ה מזידיטשוב זי"ע בספרו פרי קודש הלולים על פי"ח משער העמידה דף י"ח מדפי הספר, לכן יש לומר משיב הרוח גם בקיץ וכן ראיתי נוהג למורי הרב המגיד מקאזניץ נבג"מ. ועוד כתב שם, אמנם אני נוהג עפ"י מורי מוהרמ"ל [מסאסוב] ז"ל לומר גם בקיץ משיב הרוח, כי כן באמת נוסח הברכה. וכ"ה בשלחן הטהור בסי' קי"ד ס"ב, שצריכים לומר משיב הרוח ומוריד הטל בימות החמה, ועיי"ש בזר זהב סק"ב. וכ"ה בנימוקי או"ח שם שכן המנהג ושכך גם נהג זקה"ק מדינוב זי"ע בעל הבני יששכר. והנה בעבודת ישראל בפרשת תזריע כתב שלא לומר משיב הרוח בימות החמה, ועיי' בשו"ת דברי יציב או"ח ח"א סי' ס"ז במש"כ ליישב שלא יסתור למה שהובא לעיל משמיה דהרה"ק המגיד מקאזניץ זי"ע.

מפי השמועה

ומוריד הגשם, וכן של משיב הרוח ומוריד הטל הוא י'הו"ה, דהאות מ' מתחלף באות י' בא-ת-ב-ש, ולהורות שאף מה שנראה כטבע העולם, הרוחות הגשמים והטל הכל הוא מאת ה' המהוה כל הוויות".

*

שמעתי מפי הרה"ח ר' יצחק טסלר הי"ו - יוניאן סיטי: זכורני שהתפללתי לפני התיבה אצל רבינו זי"ע ואמרתי וגאלנו גאולה שלמה מהרה למען שמך, ואחר התפלה העירני רבינו זי"ע שאין לומר כך דגאולה זו לא קאי אגאולה שלמה דמשיח דע"ז מבקשים אח"כ בולירושלים וכו' אלא קאי אצרות דבימינו".

ומקור הדברים, ברש"י מגילה י"ז ע"ב ד"ה אתחלתא דגאולה, האי גאולה לאו גאולה דגלות הוא אלא שיגאלנו מן הצרות הבאות עלינו תמיד דהא ברכת קיבוץ ובנין ירושלים וצמח דוד יש לכל אחת ואחת ברכה לעצמה לבד מגאולה זו. (וכן ליתא לתיבת "שלמה" במחזור ויטרי. וכ"ה בספר אמרי פנחס שער ג' אות קי"ב (במהדו' תשמ"ח), עפ"י רש"י הנ"ל). ובשיעור חומרש"י פרשת בהעלותך תשל"ו - נדפס בדברי תורה חכ"ג (בארה"ב) גליון ל"ו ע"ג, "מהנכון ללמוד את כל סוגיית הגמרא שם במגילה י"ז: המבארת את סדר תפלות השמונה עשרה בהבנה ברורה, שהרי מתפללים תפלת שמונה עשרה שלש פעמים בכל יום. ושם מבואר גם סדר הגאולה שיהיה לעתיד לבוא".

*

רבינו זי"ע פירש פעם בנוסח ברכת רפאנו, בכפל הלשון "רפאנו ה' ונרפא", שהכוונה להדגיש שרק אז נרפא כאשר ירפאנו ה', ובלי רפואתו ית"ש אף אם יתאספו כל הרופאים וירכו במיני רפואה שונים לא יועילו כלל, עידן רעוא דרעוין פרשת לך תשל"ז - נדפס בדברי תורה חכ"ד (בארה"ב) גליון ג'. ובשיחה אחרת ביאר רבינו זי"ע באופן אחר, ד"רפאנו" קאי

ד. בקיץ אומרים במקום ברך עלינו ברכנו^(ז).

ה. הנוסח⁽³⁾ בברכת תקע בשופר הוא "יח'ד מארבע כנפוט הארץ"^(ח),

ז. בב"י כבר הביא מנוסח זה, שבסי' קי"ז כתב, מנהג ספרד שבימות החמה אומרים ברכנו ובימות הגשמים ברך עלינו. ועיי"ש בב"ח אות ב'. וכ"ה בשער הכוונות בענין כוונת העמידה עמ' רל"א (במהדור' י-ם תשמ"ח), וביותר הוא שם עמ' של"ב, בקיץ יאמר ברכנו, ובחורף יאמר ברך עלינו, שלא כאותם שנהגו לומר ברך עלינו בין בקיץ בין בחורף. וכ"ה בפרע"ח פי"ט משער העמידה, הביאו גם בסידור תפלה ישרה, ושכך אומרים בקיץ. וכן בשלחן הטהור שכך נכון לומר ושכ"ה בדברי מרן האר"י, "אלא שראיתי למורי דודי שאמר תמיד ברך עלינו וכל דבריו דברי קבלה".

ח. כ"ה הנוסח בסידור תפלה ישרה, "וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ". ובסידור האריז"ל (לר"א), "וקבצנו יח'ד מארבע כנפות הארץ לארצנו". ומבואר שם דאיתיות חב"ו מהתיבות הנ"ל מרמזים על האותיות הנ"ל שבפסוק (איוב כ' ט"ו) ח"יל ב'לע ו"יקיאנו. והוא תיקון לפגם במידת יסוד. וכן הוא בשערי תשובה סי' קי"ח שכתב, בברכת תקע עיי' בנגיד

מפי השמועה

ארפואת הנפש, "ונרפא" קאי ארפואת הגוף, ו"הושיענו" היא בקשה על העתיד שלא נחלה חלילה, מפי הרה"ח ר' שלמה צבי טויב - ק"צ נתניה.

3. בקלטת מתפלת רבינו זי"ע לפני התיבה במירון תשל"א, ומתפלת שחרית פורים תשל"ח, נשמע רבינו זי"ע אומר, "וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ". ובקלטת מתפלת רבינו זי"ע לפני התיבה אצל הכותל המערבי בתשל"א נשמע רבינו זי"ע אומר, "וקבצנו במהרה יחד מארבע כנפות הארץ". ובקלטת מתפלת רבינו זי"ע לפני התיבה בהו"ר תשל"ב, גם נשמע רבינו זי"ע אומר, "וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ". ומסיים רבינו זי"ע את הברכה "בא"י מקבץ נדחי עמך ישראל". אמנם בדר"כ היה הנוסח עמו ישראל. ובקלטת מהו"ר תשד"מ, "וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ לארצנו".

*

בנוסח ברכת השיבה שופטנו, בקלטת מתפלת רבינו זי"ע לפני התיבה במירון תשל"א הנוסח, "בחסד וברחמים ובצדק ובמשפט" וכ"ה בקלטת מהו"ר תשד"מ. ובקלטת מהו"ר תשל"ב, "בחסד וברחמים בצדק ובמשפט", וכ"ה בקלטת מתפלת רבינו זי"ע לפני התיבה אצל הכותל המערבי תשל"א, אלא ששם חוזר רבינו זי"ע אח"כ ואומר, "בחסד וברחמים וצדקנו במשפט". וכן בקלטת מפורים תשל"ח ומיום ד' טבת תשמ"ג במירון, הנוסח, "בחסד וברחמים וצדקנו במשפט". ועיי' עוד בדברי תורתו של רבינו זי"ע בעידן רעד"ר פ' בהעלותך

אשר בהם מרומז השם הק' ח'ב'ו' המסוגל לתיקון הפגם במידת יסוד(ט).

ומצוה דולג תיבת "מהרה". ונראה שהוא מפני השם היוצא מן יח'ד מארבע כנפוד, ונכון הוא, ע"כ.

ט. כתב בספה"ק אוהב ישראל בפרשת ויחי בד"ה ויקרא, מי שנוגע יראת ה' בלבבו צריך להתאמץ בכל יכולתו ולעשות תשובה על זה החטא כי גדול הוא מנשוא, ובפרט בימי פרשיות של שובבי"ם המסוגלים לכך, ומהראוי לומר ברכת תקע בשופר גדול בכוונות הראויים כמבואר בסידור האריז"ל. גם היה"ר הכתוב שם קודם חתימת הברכה והכל ביראת ה' וברעותא דליבא, ועיקר התשובה הוא ע"י תורה ותפלה וצדקה. כל או"א לפי יכולתו, ובפרט בלימוד תורה שבע"פ ולברר הלכה בליבון ובירור יפה בזה הוא מקבץ חלקי הטוב והניצוצין קדישין ומברר אותן מתוך הקליפות להוציא בולעם מפייהם בסוד ח'יל ב'לע ויקיאנו וזהו עיקר התיקון של פגם הברית. ורבינו זי"ע מביא את דברי הרה"ק מאפטא זי"ע במכתב לימי השובבי"ם תשמ"א - נדפס בשפע חיים מכתבי תורה ח"ב עמ' מ' (במהדור' תשמ"ח), וזל"ק שם, "לומר היה"ר בברכת תקע בשופר וכן במחזוריים במוסף אצל וקרב פזרינו" עיי"ש.

*

זל"ק של רבינו זי"ע בשיעור חומרש"י פרשת שופטים תשמ"ב - נדפס בדברי תורה ח"ו (בא"י) גליון ש"ס ע"ב, ח"ח (בארה"ב) גליון נ"ד, וכן בח"כ (בא"י) גליון תתש"ע ע"א, חכ"ב (בארה"ב) גליון מ"ה, בסידורים קדמונים נרשם על ברכת השיבה שופטינו כבראשונה שהכוונה למשה ואהרן דוד ושלמה, וכשמבקשים להשיב שופטינו ויועצינו יש לכוין לשופטים כדוגמתם. דהנה מצינו במרע"ה שכל כלל ישראל סמך עליו בכל אשר קרהו, כשחסרו להם מים או מזון וכיו"ב, ידעו כי יפנו אל משה רבנו והוא יעזור, וכן אהרן הכהן, לפי שמושה ואהרן נשאו על צווארם את כל מחסורם של ישראל בכל עניניהם, ואפי' כשנכשלו באותו מעשה במדבר לאחר מתן תורה באו אל אהרן ויאמרו אליו קום עשה לנו אלהים וגו', וכתיווק הבוטח על אמו שתתן לו כל משאלותיו, כן ידעו בני"י לבטוח על רועיהם, ואהרן אכן עשה כבקשתם שאמר מוטב יתלה הסרחון בי ולא בהם והעדיף ליענש תחתם, ועל אף שידע חומר הדבר הסכים לאבד חלקו לעוה"ב ולא ייענשו ישראל כלל, ויהיה להם פתחון פה להשיב. ומרע"ה כמה טרח עבור בני"י והתחנן בעדם למחול להם בכל אשר נכשלו, ומ' יום ומ' לילה שהה ברקיע כדי לבקש בעדם למה ה' יחרה אפך בעמך

מפי השמועה

תשל"ו - נדפס בדברי תורה ח"ג (בא"י) גליון מ"ב ע"ו, שם מובאים הנוסחאות וצדקנו בצדק ובמשפט. וצדקנו במשפט.

ו. הנוסח בברכת ולמלשינים הוא, "ולמלשינים ולמשומדים" אל תהי תקוה,

ושוב מחרון אפך וגו', ובמדרש (דברים רבה ג' י"ב) מצינו שלא הניח זוית ברקיע שלא התחבט בה למענם לפני המקום.

כן גם דוד ושלמה כל ימיהם פעלו רחמים וחסדים לישראל, דוד המע"ה מצינו שמחל לכל רודפיו ומבקשי נפשו וגם דרש טובתם, וכשנפלו במגיפה אמר הנה אנכי חטאתי ואלה הצאן מה חטאו תהי נא ידך בי וגו' (שמואל ב' כ"ד י"ז). שלמה המלך הרחיב מלכותו כדי להרבות טוב ושפע רב לישראל, ובימיו אין כסף נחשב למאומה (דה"ב ט' כ'), ברוב ההשפעות טובות שהשפיע לישראל, ומכל העולם הביאו לירושלים אוצרות זהב הכל עבור בני. וע"כ בבקשתינו השיבה שופטינו כבראשונה, עלינו לכוין שנזכה לרועה נאמן אשר כל ימיו יתחנן אל השי"ת לפעול ולעורר אך רחמים וחסדים לישראל, וטובתם האמיתית תהיה לפני עיניו תמיד.

י. הנוסח ולמלשינים מופיע כיום ברוב רובם של הסידורים. ובסידור תפלה למשה לרמ"ק וכן בסידור דעת קדושים מתחיל הברכה ולמשומדים אל תהי תקוה. ובסידור חמדת ישראל מביא מסידור עבודת ישראל שהנוסח למשומדים הוא העיקרית והקדמונית. ובסידור האריז"ל (לרבי אשר ז"ל) בפירוש כוונות האריז"ל שם כתב, ברכת ולמשומדים כבר ביארנו וכו'. וכן במקור חיים - לבעל החות יאיר - בסי' קי"ח כתב ולמשומדים וביארו, עיי"ש. ורבינו זי"ע אמר (בר"ח אדר ב' תשכ"ב - נדפס בקונטרס דבר התורה בסוף חינוך צאנו עמ' צ) בשם הרה"ק מנאסויד זצ"ל שבברכת המינים הנוסח העיקרי הוא "ולמשומדים", ובמג"א (סי' קכ"ו סק"א) מביא שבני רומנים אומרים ולמלשינים, כי כל משומד הוא מלשין. וראה בצפונות - קובץ ב' (שנה א ב) מאמר נפלא המוכיח - עפ"י כתבי ידות ישנים - שהנוסח העיקרי הוא אכן "ולמשומדים" אלא שמחמת פגעי הצנזור החליפו תיבה זו בתיבות אחרות. ושהנוסח "ולמשומדים" מופיע בסידורו של רב עמרם גאון [כדלקמן], ושל רב סעדי גאון, וכן במחזור ויטרי, וברוקח, וספר חסידים, וברבינו ירוחם, ועוד, עיי"ש אריכות נפלאה. וראוי להביא את לשון קדשו של רבינו זי"ע בדרשת ליל כל נדרי שנת תשכ"ד - נדפס בישראל סבא ירחון י"ח עמ' ט"ז - י"ז, וכן בדברי תורה ח"ט (בא"י) גליון תקמ"ד ע"ו, חי"א (בארה"ב) גליון נ"ט, והתבוננתי בברכת ולמלשינים הנקרא ברכת המינים, ישנם כמה וכמה נוסחאות שונות, דבסידור רע"ג הנוסחא ולמשומדים, וכן כל אויבי עמך מהרה יכרתו, ובנוסח שלנו וכל אויבך, וכן בכל המינים יש נוסח וכל עושי רשעה כרגע יאבדו, וכן שאר שינויים עיין מזה בסידורים, ועיין מג"א רס"י קכ"ו לענין ש"ץ שלא רצה לומר ולכופרים אלא ולמלשינים ספק אם מסלקין אותו, הרי דלכתחלה צריך לומר ולכופרים.

ונ"ל דכל הנוסחאות עולות בקנה אחד, לפי מה שכתב הרמב"ם (הל' תפלה פ"ב ה"א) בימי רבן גמליאל רבו האפיקורסין בישראל והיו מצירין לישראל ומסיתין אותן וכו' עמד הוא ובית דינו והתקין ברכה אחת עיי"ש, הרי מפורש בדבריו שעיקר הברכה נתקנה על שמצירים לישראל לכלות גם גופם וממונם, וכמו ששמעתי מפ"ק הגה"ק מנאסאד זי"ע דכל משומד הוא מלשין, ששנאתו הגדולה להדת מביאתו לידי שנאת ישראל להצר להם בכל

וכל המינים^(יא) והאפיקורסים^(יב) כרגע יאבדו וכל אויבך אויבי עמך^(יג) מהרה יכרתו ומלכות הרשעה^(יד) והזדון^(טו) מהרה תעקר⁽⁴⁾ וכו'.

מה שביכולתו, א"כ היינו מלשין היינו משומד, והיינו אויבך ואויבי עמך, והיינו מין וכן עושי רשעה, הכל הולך למקום אחד עבור שלוחצים ומצירים לישראל, אכן יש בזה טובה מוסתרת מהשי"ת הטוב והמטיב, שבזה נתברר ונתלבן לעין כל כי כל אלו לא מזרע ישראל המה, וזה מחסדי השי"ת עלינו להיות בירור אחר בירור וצירוף אחר צירוף כדי להבדיל הסיגים והפסולת ולהרחיקם מעדת ישראל ולא יהי להם חלק ונחלה אתנו.

יא. כגמ' ברכות כ"ח ע"ב, אמר להם ר"ג לחכמים כלום יש אדם שידוע לתקן ברכת הצדוקים. ושם בר"ח, ברכת המינים. וכ"ה ברי"ף שם, ברכה למינין. וכ"ה ברבינו יונה שם.

יב. ברמב"ם פ"ב מהל' תפלה ה"א, בימי ר"ג רבו האפיקורסין בישראל והיו מצירים לישראל וכו', והתקין ברכה אחת שתהיה בה שאלה מלפני ה' לאבד האפיקורסין. וכ"ה שם בפ"ז הט"ו, ובפ"י ה"ג, ובסדר תפלות כל השנה להרמב"ם. וכ"ה בשו"ע הרב סי' פ"ט ס"א. ועיי' כעיי"ז במג"א סי' קכ"ו סק"א. ועיי' שו"ת דברי חיים יו"ד ח"ב סוס"י ל"ט, ודו"ק.

יג. זל"ק של רבינו זי"ע בעידן רעוא דרעוין פרשת חיי שרה תשל"ו - נדפס בדברי תורה ח"ג (בא"י) גליון י"א ע"ה, יש לפרש מה שיסדו בנוסח התפלה, ולמלשינים אל תהי תקוה וכו' וכל אויבך, ולנוסחא אחרת: אויבי עמך מהרה יכרתו, וצ"ב על מי הדברים מכוונים שהרי בסוג מלשינים ומינים כבר נכללו כולם, אלא שהמכוון על אלו שמכריזים על עצמם שאינם מינים ואפיקורסים ורק אינם יכולים לסכול את התנהגותם של הבני תורה הנוהגים פרישות בעצמם ליזהר מקריבה דגילוי עריות ושאר גדרים שגדרה תורה, ועל כגון אלו אנו מוסיפים לבקש וכל אויבך אויבי עמך מהרה יכרתו.

יד. כ"ה גם בסידור האריז"ל (לרבי אשר ז"ל).

טו. עיי' מהרש"א מגילה ו' ע"א ד"ה עקרון, ומלכות זדון מהרה תעקר. וכ"ה בסידורי הרמ"ק, דעת קדושים, ובית יעקב.

מפי השמועה

4. וככל הנוסח הזה נשמע להדיא בקלטת מתפילת רבינו זי"ע לפני התיבה בכותל המערבי תשל"א. וכן בקלטת מתפלת רבינו זי"ע לפני התיבה בהו"ר תשל"ב, ובפורים תשל"ח. וכן שמעתי מפי הרה"ג ר' דוד זאב רייך שליט"א - רב דקהילתנו הק' בצפת, שזוכר להדיא שכך היה נוסח רבינו זי"ע. וכן מפי המשמש בקודש הרה"ג ר' בן ציון רייך הי"ו - עיה"ק ירושלים. אמנם בקלטת מתפילת רבינו זי"ע לפני התיבה במירון תשל"א הנוסח כנ"ל אלא ללא התיבות ו"למשומדים" ו"אויבי עמך". ובקלטת מתפלת רבינו זי"ע לפני התיבה בהו"ר תשד"מ, וכן ביום ד' טבת תשמ"ג במירון, הנוסח, "ולמלשינים אל תהי תקוה וכל המינים כרגע יאבדו וכל אויבך אויבי עמך מהרה יכרתו ומלכות הרשעה והזדון" וגו'. ומפי הרה"ג רבי אברהם אלעזר העסקל שליט"א - עיה"ק ירושלים: "אמנם רבינו זי"ע לא העיר

ז. רבינו נשאל בענין הכריעה במודים אם זה גם על ידי כפיפת הרגל שלמטה כשאר ג' הכריעות, וענה רבינו שכולן שוין, ורבינו כתב תשובה בנידון, וצלל במים אדירים בנגלה ובנסתר, ושוב העלה שהר' כריעות שוין המה, דגם במודים יש בה כריעת הברכים שנעשה בכריעת הגוף, ולכפוף הארכובה אין צריך גם בשאר כריעות, אלא שבברוך כורע מאמצע מתניו, ובוה נכפף קצת הברך, ובאתה כורע עוד וכופף צוארו, וזה תנועה מיוחדת ונפרדת מכריעת הגוף לכריעת הראש, ובמודים יש ב' דעות, שלפי מה שכתוב בכתבי האריז"ל הך תנועה נפרדת לכפוף הצואר שיכרע הראש אינו עושה, והרש"ש הוכיח כנראה שגם במודים שוה לשאר הכריעות לגמרי(טז).

ח. איתא בשו"ע(יז) כורע(יח) ופוסע ג' פסיעות לאחריו בכריעה אחת ואחר שפסע ג' פסיעות בעודו כורע קודם שיזקוף כשיאמר עושה שלום

6667

טז. שו"ת דברי יציב או"ח ח"א סי' ס"ג. וזל"ק באות ד' שם, ועכ"פ זה ברור דבכלל כריעת הגוף צריך לעשות כריעת ברכים, וגם במודים כן הוא ודו"ק. ואדרבה במודים חמור יותר, כמ"ש בב"ק ט"ז ע"א מאן דלא כרע במודים וכו' דייקא. ומסיק שם, וכיון שהבית יעקב מגדולי הפוסקים שבזמן הש"ך והטו"ז, והגה"ק מרא דרזין מקאמאנא, חיברו שיטת רב האי גאון והזוה"ק וכהאר"י ז"ל כחדא, אין להרהר אחר זה. והעיקר שיש שני כריעות, כפיפת הגוף ע"י המתנים, ואולי בסיוע קצת כפיפת הארכובה... וכפיפת הראש בנפרד ע"י הצואר. ועיי"ש היטב היטב במלוא דברי רבינו זי"ע. יז. סי' קכ"ג ס"א.

יח. הנה בטור ובשו"ע שם הלשון כורע, וכ"ה בשו"ע הרב שם, וקודם שפוסע יש לו לכרוע ויפסע הג' פסיעות בכריעה אחת ובעודו כורע קודם שיזקוף יתן שלום לשמאלו ולימינו. ועיי' בשו"ת דברי יציב או"ח ח"א סי' ס"ה אות ב', דהך כריעה תליא באשלי דברבי. ומביא מכמה ראשונים שלא הזכירו הך כריעה. "אמנם בא"ר כתב שבצידה לדרך משמע דכריעה זו צריך שיהיה עד שיתפקקו כמו כריעות דאבות ומודים". ומביא מארחות חיים הל' תפלה סי' כ"ד שכתב, ובכל עת שפוסע הג' פסיעות צריך לכרוע והכל יהיה בכריעה אחת. ובסי' כ"ט, וצריך לכרוע בכל תפלה ותפלה ה' כריעות וכו' וכשגומר התפלה

מפי השמועה

מאומה לבעלי תפלה שלא אמרו הנוסח הנ"ל. שוב שמעתי מפי הרה"ח ר' אברהם איידלס הי"ו - בארא פארק, ארה"ב: "זכורני עוד מהשנים של ימי מגורי מרן זי"ע בוילאמסבורג, שהיה מזכיר רבות בכרכה זו את המוסרים והאפיקורסים". וראוי לציין שכידוע בעניני נוסחאות - ועיניכם תחזינה בזה - לא היה אצל רבינו זי"ע קביעות.

במרומיו הופך פניו לצד שמאלו וכשיאמר הוא יעשה שלום עלינו הופך פניו לצד ימינו ואח"כ ישתחוה לפניו כעבד הנפטר מרבו. ובתשובה (יט) הביא רבינו זי"ע מסידור האריז"ל (כ), וז"ל, ופוסע ג' פסיעות וכו', בפסיעה א' שוחה לימין ב' לשמאל ג' לאמצע, ואחר שפסע ג' פסיעות ישחה ג' כעבד הנוטל פרס מרבו ויוצא לאחוריו, ושוחה לפניו א' לשמאל שהוא ימין השכינה ב' לימינו ג' לאמצע (5).

הוציא החכם

ז. במקום שכלו ג' פסיעות יעמוד ולא יחזור למקומו עד שיגיע שליו ציבור לקדושה (6), ולפחות עד שיתחיל שליו ציבור להתפלל בקול רם (כא).

כריעה אחת. ובסי' ל', וכורע עד שיתפקקו וכו' עיי"ש, ונראה דאכולהו קאי, ע"כ בשו"ת דברי יציב, עיי"ש.

וכ"ה בביאור הלכה סי' קי"ג, אדברי המחבר בס"ד, המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה, כתב בביאור"ה, וה"ה בכריעה שעושה אחר שסיים תפלתו כמבואר בסי' קכ"ג נמי דינא הכי [כן איתא ברמב"ם פ"ה מהל' תפלה], ע"כ. והרמב"ם שהזכיר הוא שם בהל' י', שכתב, כורע חמש כריעות בברכה ראשונה וכו', וכשגומר התפלה כורע ופוסע וכו'. ובהל' י"ב כתב, כל הכריעות האלו צריך שיכרע בהן עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה. ובעל המ"ב חזר ע"ז במשנה ברורה סי' קכ"ג סק"א, ששיעור הכריעה הוא כדי שיתפקקו כל חוליותיו שבשדרה. וכ"ה בדעת תורה סי' קכ"ג ס"א מהא"ר בשם הצד"ל, "שיכרע עד שיתפקקו חוליותיו שבשדרה". וכ"ה בכף החיים שם אות ג', וכריעה זו צריך שיהיה עד שיתפקקו כמו כריעות דאבות.

הוציא החכם

יט. שו"ת דברי יציב שם סי' ס"ה אות ה', והיא תשובה א' מתוך ג' - ס"ד - ס"ו - בענין הכריעות דעושה שלום, עיי"ש.

כ. לרבי יעקב קאפיל.

כא. שו"ע סי' קכ"ג ס"ב. ועיי' בטור במקור וטעם הדבר, וברמב"ם הל' תפלה פ"ט הל' ד', כיון שהגיע שליו ציבור לקדושה יש רשות לכל אחד ואחד לחזור למקום שעמד בו

מפי השמועה

5. וכך נוהג כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א, ומפי הרה"ג רבי מרדכי שבתי אייזנברגר שליט"א - ק"צ נתניה, שככל זה נהג רבינו זי"ע.

6. וכן נהג רבינו זי"ע שעד סמוך לסיום ברכת מחיה המתים עמד במקום שכלו פסיעותיו, מפי חדב"נ כ"ק האדמו"ר מזוהיל שליט"א. וכשחזר רבינו זי"ע למקומו השתחוה לצדדין ולפניו תוך כדי הליכתו, מפי חדב"נ הגאון רבי אפרים פישל מוטצען שליט"א - רב קרית הבעש"ט, פ"ת. והרה"ג רבי אברהם אלעזר העסקל שליט"א - עיה"ק ירושלים.

י. רבינו הסיח צערו ברכים על אשר לדאבון לב רבים מזלזלים ומקילים בעניני תפלה, אם בתפלה עצמה שאינה כהוגן בשלמות הראויה, מבלי להבליע ולדלג תיבות, וכמו בן לענין לעבור לפני המתפלל, שבשו"ע (כב) החמירו בזה מאוד, משום שמבטל כוונת המתפלל (כג), ואפילו בנצרך לנקביו

בתפלה. ובמהרי"ל - הל' תפלה לימות השנה - שהיה נזהר בזה אף כשהש"ץ כבר התחיל תחינה או ויהי נועם במוצ"ש לפני שסיים המהרי"ל תפלתו שבלחש, שכשסיים תפלת הלחש ופסע ג' הפסיעות נשאר שם לומר התחינה או ויהי נועם בכדי שלא לחזור תיכף למקומו. והביאו גם המקור חיים - לבעל החות יאיר - שם אות א'. ובמג"א שם סק"ה כתב שחייב לכוין רגליו כמו בתפלה, וכ"ה במקור חיים הנ"ל שם אות ב', ועי' במשנה ברורה סק"ו ובשעה"צ שם. ובפמ"ג במשב"ז סק"ה דמשמעות המחבר דאף אם הש"ץ נשתהה הרבה אין לחזור למקומו [לפחות] עד שיתחיל הש"ץ חזרת התפלה. ובמג"א שם סק"ו כתב עוד, וכשאומרים פיוטים חוזר כשש"ץ מתחיל י"ח [חזרת התפלה], (ל"ח).

כב. שו"ע סי' ק"ב ס"ד, אסור לעבור כנגד המתפללים בתוך ד' אמות, ודווקא לפנייהם אבל בצדיהם מותר לעבור ולעמוד. ובמשנה ברורה ס"ק ט"ז, דצדדים שלפניהם להמג"א בסק"ו כלפניהם דמי ולהא"ר שרי. ובס"ק י"ז כתב, והזהר פ' חיי שרה אסור אפילו בצדיהם תוך ד"א.

ובשו"ע שם ס"ה, אם השלים תפלתו והיה אדם אחר מתפלל אחריו אסור לפסוע ג' פסיעות עד שיגמור מי שאחריו את תפלתו, שאם יעשה זה הרי הוא כעובר כנגד המתפלל וצריך לדקדק בזה אפי' אם האחרון התחיל להתפלל אחריו מאחר שכבר התחיל. ובמ"ב ס"ק י"ט, ואם אינו אחריו ממש רק מרוחק לצדדין נראה דשרי להא"ר הנ"ל [ומזה דלמג"א הנ"ל יצטרך להמתין עדי יגמור הלה את תפלת הלחש, ועיי' באשל אברהם ד"ה ומג"א סק"ה]. ובס"ק כ', ומיירי בתוך ד"א או שיבוא לתוך ד"א ע"י ג' פסיעות שיפסע לאחוריו.

כג. ובמ"ב שם ס"ק ט"ו הביא בשם הח"א טעם נוסף, מפני שמפסיק בין המתפלל להשכינה.

מפי השמועה

7. שמעתי מפי הרה"ג ר' חיים נוסנצווייג שליט"א - יוניאן סיטי: "פעם הארכתי בתפלת י"ח ורבינו זי"ע היה צריך לעבור שם, וסיפרו לי אח"כ שרבינו זי"ע הקיף את הדרך בכדי שלא לעבור כנגד המתפלל". וכן שמעתי מפי הרה"ח ר' ברוך טסלר הי"ו - בארא פארק, ארה"ב: "זכורני להדיא שרבינו זי"ע היה צריך לעבור פעם במקום שאחד עמד והתפלל תפלת שמונה עשרה, ועמד רבינו זי"ע והמתין כמה דק' עד שהלה סיים את תפלתו, ורק אז עבר". וכן שמעתי מפי הרה"ח ר' אפרים רייך הי"ו - קרית הבעש"ט, פ"ת, שזכה לשמש בקודש: "כשקרה ורבינו זי"ע היה צריך לעבור דרך המתיבתא ואחזו בעת תפלת הלחש דשמונה עשרה המתין - אף כמה דק' - עד שיסיימו, ורק אז עבר והלך לדרכו".

הליכות

תפלת שמונה עשרה

חיים

רט

דנו(כד) אם יש מקום להקל בזה(כה). ורבינו היה נזהר בזה מאוד שלא לעבור לפני המתפלל(7), ואף אם המתפלל היה ילד(כו)(8).

יא. בשו"ע (סימן ק"ו סעי' ב-ג) נפסק(כז), מי שתורתו אומנתו כגון רשב"י וחביריו מפסיק לקריאת שמע ולא לתפלה אבל אנו מפסיקים בין לק"ש בין לתפלה. אמנם בעת צרה גם מי שתורתו אומנתו צריך להרפות מלימודו ומחוייב להתפלל ולהוריד דמעות בתפלת שמונה עשרה ולומר תהלים ולהתענות בצוותא חדא עם כל אחב"י(כח).

אוצר החכמה

כד. ובאשל אברהם להגה"ק מבוטשאטש כתב, וכדי שלא לעבור על בל תשקצו נראה פשוט שנכון להקל.

כה. שיעור חומרש"י פרשת וארא תשמ"ב - נדפס בשפע חיים - חומרש"י עמ' קע"ג.

כו. בספר אמרי פנחס שער ג' אות קי"ז (במהדו' תשמ"ח) מובא, מוהר"ר היה מקפיד מאוד שלא לישב לפני המתפלל שמונה עשרה, אפי' היה עוסק בק"ש. וכשהיה הציבור מגיע לשמונה עשרה והוא טרם הגיע היה מסתלק ממקומו ויושב למטה מכולם. ולפעמים אפילו בשביל נער קטן היה מדקדק בזה. וכ"ה בדעת תורה סי' ק"ב ס"ד, "נכון לזהר גם בקטן, אבל מן הצד קיל בקטן". ובס' הליכות שלמה מביא מתשובת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שאם הקטן לא הגיע לחינוך מותר לעבור כנגדו, ואם כבר הגיע לחינוך אסור.

כז. עפ"י הגמ' בשבת י"א ע"א, תניא חברים שהיו עוסקים בתורה מפסיקים לק"ש ואין מפסיקין לתפלה. א"ר יוחנן לא שנו אלא כגון ר"ש בן יוחאי וחביריו שתורתן אומנותן אבל כגון אנו מפסיקין לק"ש ולתפלה.

כח. רבינו זי"ע בעידן רעוא דרעוין פרשת תולדות תשמ"א - נדפס בדברי תורה ח"י (בא"י) גליון תקנ"ב ע"ב, ח"י"ב (בארה"ב) גליון ו', וזל"ק, מצינו בתורה דכשיש עת צרה חלילה, והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' ונושעתם מאויביכם (כמדבר י, ח). והגם שיש מי שנסתפק אם גם על מי שתורתו אומנתו כרשב"י יש חיוב להתפלל בעת צרה, מכל מקום אצלי פשוט הוא דמחוייב להתפלל לבוכ"ע ולומר תהלים יחד עם כלל ישראל ולהוריד דמעות בתפלת שמונה עשרה על צרות הכלל והפרט, והראיה מהרמב"ן שפוסק כי תפלה

מפי השמועה

8. הוה עובדא שרבינו זי"ע בא להשתתף בשמחה, וליד פתח הבית עמד ילד - גדול שהגיע לחינוך - והתפלל תפלת שמונה עשרה, ורבינו זי"ע עמד והמתין עד שיגמור תפלתו, ורק אז עבר ונכנס לבית.

דרכנו, אבל בעת צרה גם הוא מודה להרמב"ם שהתפלה היא מדאורייתא (עי' סהמ"צ עשין ה'), ואז ליכא לחלק במ"ע של תורה בין מי שתורתו אומנותו או לאו, וכך לימדונו חכז"ל (יבמות ק"ט ע"ב) שכל האומר אין לו אלא תורה אפילו תורה אין לו, ולכן אפילו אם הוא מתמיד עצום אשר יומם ולילה לא פסיק פומיה מגירסא, מ"מ כאשר עת צרה היא ליעקב הריהו מחוייב לסגור הגמרא ולומר תהלים ולהתענות בצוותא חדא עם כל אחב"י הנתונים בצרה, שהתענית היא גם כן במקום קרבן, וכמ"ש בסליחות ליוכ"ק חלבי ודמי הנמעט בצומי תמור חלבים ודמים, וזה פשוט וברור.

רבינו זי"ע הזכיר רבות את הרמב"ן הנ"ל, ושאף לשיטתו תפלה בעת צרה היא מדאורייתא, וביניהם, בשו"ת דברי יציב ח"א סי' ע"ה אות ו', ובחלק חו"מ סי' נ"א אות י', ובשפע חיים - מכתבי תורה ח"ג (במהדו' תשנ"ב) מכתב קס"ט, ובשיעור חומרש"י פרשת וארא תשמ"ב - נדפס בשפע חיים - דרשות חומרש"י עמ' קע"ד, וכן הוא בדברי תורה ח"ז (בא"י) גליון תי"ט ע"ב, ח"ט (בארה"ב) גליון נ"א. ובדברי תורה חי"ט (בא"י) גליון תתש"ד, חכ"א (בארה"ב) גליון ל"ט ע"ב.

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
הליכות חיים - סדר היום הלבדשטאם, יקותיאל יהודה בן צבי הירש - קקוגר, אהרן יהושע עמוד מס: 207 הודפס ע"י

חזרת הש"ץ

- א. השליח ציבור ממתין מלהתחיל חזרת הש"ץ עד שהרב אב"ד יסיים תפלת הלחש^(א). ובמקום שהרב אב"ד כוחו יפה למהר בתפלתו בדעתו הרחבה, אין להמתין עליו בלבד, אלא על רוב הציבור שיסיימו תפלתן^(ב).
- ב. בקדושה הנוסח⁽¹⁾ ברוך יאמרו כנוסח אשכנז^(ג).

א. הרמ"א בסי' קכ"ד ס"ג כתב, אם יש יחידים בקהל שמאריכים בתפלתם אין לש"ץ להמתין עליהם ואפי' היו חשובי העיר. אמנם במג"א שם סק"ז כתב, ועכשיו נהגו להמתין על האב"ד, ונ"ל הטעם שרוב האנשים מתפללין במרוצה ואם יחידים מתפללים מלה במלה לא יוכלו לומר קדושה עם הציבור לכן ממתינים. ולכן נ"ל דאף אם אין אב"ד בעיר יש להמתין על המתפלל מלה במלה, אבל כשמאריך אין להמתין עליו כמ"ש על ר"ע [ברכות ל"א ע"א] כשהיה מתפלל עם הציבור היה מקצר ועולה, ע"כ. וכ"ה בשו"ע הרב שם ס"ה, ובמ"ב שם ס"ק י"ג.

ב. שיעור חומרש"י פרשת קרח תשל"ט - נדפס בדברי תורה ח"ו (בא"י) גליון שנ"א ע"ג, ח"ח (בארה"ב) גליון מ"ה, וזל"ק, הגה"ק הרבי ר' יהונתן זי"ע כותב במכתב שסידר לעצמו לכונן בתפלת י"ח כוונות האר"י והזוה"ק, ואינו יכול להתפלל בקצרה ולכן אין הציבור ממתינים עליו בתפלה, והיו עוד מקומות שנהגו כך. לעומת זאת בצאנז כן נהגו להמתין על זקה"ק זי"ע אף שהיה מאריך בתפלתו. אבל במקום שהרב אב"ד כוחו יפה למהר בתפלתו בדעתו הרחבה, בוודאי שאין להמתין עליו בלבד אלא על רוב הציבור עד שיסיימו תפלתן, כי לאו כל מוחא סביל דא. הגה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע כידוע היה דרכו בקודש להתפלל במהירות רבה, וכדרך שנהג זקה"ק מוהר"י זי"ע, וכשהייתי פעם אצלו בעיר סקאהל דקדקתי אחריו בתפלת מנחה וכן בערבית, וראיתי שלא התחיל תפלתו יחד עם הציבור אלא המתין כמה דקות, ורק אז התחיל בתפלתו. והבנתי טעמו ונימוקו בהיות וידע שאין הציבור יכולין להתפלל בכוונה במהירות כמותו, ומכיון שכשיסיים תפלתו יתחיל הש"ץ בחזרת התפלה [ובערבית קדיש], ויבלבל את הציבור מכוונת לבם, ע"כ העדיף לאחר בהתחלת תפלתו.

ג. בספר ברכת אברהם - מאמרי ומנהגי הגה"ק מבוטשאטש - עמ' קע"ה כתב בשמו, (וכע"ז הוא בתפלה לדוד להגה"ק מבוטשאטש עמ' ס"ב), שיש לומר בקדושה לעומתם

מפי השמועה

- שמעתי מפי הרה"ח ר' ישראל מרדכי גרוסמאן הי"ו - מאנסי, ארה"ב: "זכורני שפעם עבר לפני התיבה אצל רבינו זי"ע לתפלת מוסף בשבת או יו"ט אחד שאצלהם נהוג לומר אז משבחים ואומרים, ואף הוא אמר כך בתפלה הזאת, ולאחר התפלה הביע רבינו זי"ע בפניו את מורת רוחו, באמרו לו "אם פה נהוג לומר ברוך יאמרו, היה עליך לומר כמנהג המקום ולא לשנות".